

HISTORIA ECCLESIAE

Kolumbán Vilmos József*

Kolozsvár

Makfalvi József hitvallása

Confession of Makfalvi József.

Abstract

The Arminianist doctrine concerning predestination as well as Cocceius' theology of the covenant, which intended to dilute the inflexibility of the Dordrecht decisions, kept the Dutch theology of the seventeenth century in fever, causing serious problems even during the first half of the eighteenth. The Hungarian adepts of these doctrines were Sámuel Nádudvari, József Makfalvi, András Huszti, Ferenc Csepregi Turkovics and György Verestói, who, after their return home, began to disseminate the teaching, which differed from the confessions of the Transylvanian Reformed Church. The lawsuit and legal process concerning doctrinal errors, however, was initiated and carried out only in the case of Huszti, Nádudvari and Makfalvi. Whilst Csepregi and Verestói could easily clear their names of any suspicion of heterodoxy, the other three theologians (Huszti, Nádudvari and Makfalvi) did not take this opportunity, which ultimately caused an irreparable break in their careers.

Keywords: heterodoxy, arminianism, pelagianism, universalism, predestination, confession, József Makfalvi.

Huszti András, Nádudvari Pétert és Makfalvi Józsefet a szakirodalom az univerzalista tanok vagy más néven a remonstráns teológia erdélyi követőjeként tartja számon. Huszti András és Nádudvari Péter története többé-kevésbé már feldolgozott, de ezekből éppen teológiai tévelygésük pontos rekonstruálása maradt ki. Makfalvi Józsefről viszont keveset tudunk. Róla csupán néhány közlemény jelent meg, s így neve szinte ismeretlen a szakirodalomban.

Makfalvi József a kolozsvári kollégiumban tanult, és 1723-ban peregrinált Franekerbe.¹ Itt került kapcsolatba a predestinációt sajátosan értelmező Hermann Venemával (1697–1787), aki a francia Moses Amyraud (Moïse Amyraut, 1596 –1664) teológiai gondolkodása nyomán Isten kettős kiválasztásáról tanított. A saumuri akadémia tanára szerint Isten kétféle kegyelmet ajánlott fel az embernek, az általános kegyelmet és a különös kegyelmet, s ezzel más megvilá-

* Kolumbán Vilmos József (Barót, 1974), a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet (KPTI) egyháztörténeti tanszékének professzora. Teológiai tanulmányait a KPTI-ben végezte (1998), 1999. december 1-jéig Bölönben (Erdővidéki Református Egyházmezgye) végzett lelképásztori szolgálatot, ezt követően pedig a KPTI oktatója. Doktori disszertációját a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen védte meg 2005-ben. Kutatási területe: az erdélyi református egyház liturgia-, iskola- és intézménytörténete.

¹ Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok, Erdélyi diákok európai egyetemeken, 1701–1849*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1998, 308.

gításba helyezte a holland református ortodoxia predestinációértelmezését.² A dordrechtli zsinati határozat új megközelítését a két Vitringa³ honosította meg Németalföldön, ezt vette át az ifjabb Campegius Vitringa tanítványa, majd Franekerben tanszéki utóda, Venema is. 1723-ban, amikor Makfalvi József Franekerbe érkezett, még az ifjabb Vitringa tanította a teológiát, s amikor Vitringa meghalt (1724), Venema lépett a helyére.

Makfalvi hollandiai tartózkodásáról nem sokat tudunk. Peregrinustársai a későbbi püspök, Verestói György és a kolozsvári nyelvész- és történelemtanár, Csepregi Turkovics Ferenc volt. Utólag őket is megvádolták a heterodox tanok terjesztésével.⁴ Az ellenük felhozott vádat nehezen tudták tisztázni, Csepregi külön levelet is írt 1733-ban Venemának, amelyben tisztázta, hogy a holland tanár magyar diákjai nem tértek el a tiszta tantól. De hogy a gyanút Verestóival együtt véglegesen lerázhassák magukról, 1735 folyamán, a püspök jelenlétében, a kolozsvári kollégium tanárai és gondnoka előtt nyilvánították ki, hogy mindkettőn az ortodox eklézsia hívei. Két évvel később Csepregivel kapcsolatban újra felmerült a tévtanítás gyanúja, amikor püspöki engedély nélkül adta ki Vitringa aforizmáit.⁵

Makfalvi József hollandiai tanulmányútjáról csupán néhány sornyi adat maradt fenn, az is a vitriolos tollú Hermányi Dienes Józseftől, aki a következőt jegyezte le:

„Venema alatt tanulván lőn universalistává, és sokat bízván elméjéhez s tudományához, még Hollandiában kérkedik vele, hogy ha Erdélybe jöhet, bizony más nyelvbe üti a teológiát. Intették előre, akik azon időben Leidában tanultak, hogy e szegény hazában, melyben tövissek között vagyon a lilium, ne szerezne háborút [...]”⁶

Ma már lehetetlen megállapítani, hogy Hermányi tudósítása (ő is csak halálomás útján tájékozódott Makfalvi álláspontjáról) mennyire állja meg a helyét. Annyi viszont bizonyos, hogy Makfalvi a teológiát előbb Vitringánál tanulta, s csak 1724-től hallgatta Venemát. Mivel az ifjabb Vitringa apjához hasonlóan a hivatalos állásponttól eltérően gondolkodott a kegyelem és a kiválasztás kérdésköréről, és Venema a két Vitringát követte a teológia tárgykörében, elképzelhetőnek tartjuk, hogy a magyar peregrinus már Vitringa előadásai alatt megismerkedhetett a veszélyesnek minősített tanokkal.

² G. Henk van de Graaf: *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században, 1690–1795*. Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1979, 137–138.

³ Campegius Vitringa (Kempe Vitringa, 1659–1722) teológus, hebraista és azonos nevű legkisebb fia (1693–1723).

⁴ Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. II. Kolozsvár 1905, 6–8.

⁵ Uo.

⁶ *Hermányi Dienes József szépprózai munkái*. Kiad. Sárdi Margit. Akadémiai–Balassi Kiadó, Budapest 1992, 311.

Érdekes és sokatmondó Hermányi megjegyzése, amely szerint a leideni magyar peregrinusok (nem a franekeriek) óvták Makfalvit az újítástól, nem pedig Verestói és Csepregi. 1722–1728 között Leidenben kilenc erdélyi peregrinus is tanult, köztük Pataki Sámuel is, a későbbi híres orvos, Csernátoni Gajdó Dániel, a későbbi gyulafehérvári esperes és Beregszászi Mózes, aki dési esperes lett.⁷ Hogy ki vagy kik figyelmeztették Makfalvit, nem tudjuk. Talán Csernátoni Gajdó Dánielre gondolhatunk, aki a leideni egyetemen eltöltött tanulmányi ideje előtt az oderfrankfurti egyetemnek is volt hallgatója, vagy talán Pataki Sámuelre, aki Leiden mellett Franekerben is eltöltött egy évet, s így Vitringa teológiáját ismerhette.⁸ Oderafrankfurt, akárcsk Franeker a szabadabb teológiai gondolkodást hirdette. Itt tanult a másik két erdélyi remonstráns, Huszti és Nádudvari (ő Franekerben is megfordult) is.⁹

Makfalvi összehasonlítva a franekeri peregrinustársaival, Verestóival és Csepregivel, vagy akár a két másik remonstránssal, Husztival és Nádudvarival, teológiailag képzetlenebb volt. Irodalmi munkássága elhanyagolható, mindössze két üdvözlőverse maradt fenn, egyiket éppen Verestóinak címezte. Üdvözlőversei jellegüknel fogva elhanyagolhatóak témánk szempontjából, mert ezekből semmit nem tudunk meg Makfalvi meggyőződéséről.

Miután Makfalvi hazatért, 1728-ban Nyárádszentbenedekre került lelkésznek, s úgy tűnik, számottevő főúri támogatásnak örvendett. Régi fogadalmát, hogy tudniillik „más nyelvbe üti a teológiát”, hamar teljesítette, és alig másfél évtizeddel hazatérése után a nyárádszentbenedeki gyülekezet elöljárósága panasszal fordult a Marosi Református Egyházmegye paricális zsinatához. A panasz szerint – a kivizsgálási jegyzőkönyv sajnos nem részletezi annak mibenlétét – Makfalvi

„[...] értelmes auditorit tanításával megbotránkoztatta, oly tudományt hintegtevén, mely keresztényi hitünknek és vallásunknak ágazatival ellenkező lött volna.”¹⁰

Makfalvi tisztázta magát, a zsinat enyhe figyelmeztetésben részesítette, de kilátásba helyezték, hogyha újra tévtanítást hirdetne, akkor felfüggesztik állását

⁷ G. Henk van de Graaf: *i. m.* 65–67.

⁸ Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyházförténeti lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Budapest 1977, 126, illetve Szabó Miklós – Szögi László: *i. m.* 131.

⁹ Az oderafrankfurti egyetem teológiai oktatásáról bővebben ld. Font Zsuzsa: *Bethlen Miklós levelei Brandenburgba*, <http://www.bkiado.hu/JJ/net/Studiolum/Font.pdf>. Zoványi Jenő: *i. m.* 271–272, 420–421.

¹⁰ „Tiszteletes Makfalvi Joseph uram eokeygelme a sz[ent]benedeki mater és ahhoz tarozó filialis ekklesiákban szent functioban lévén, előnkbe jött, hogy értelmes auditorit tanításával megbotránkoztatta, olly tudományt hintegtevén, melly keresztényi hitünknek és vallásunknak ágazatival ellenkező lött volna.” Kézirat a Marosi Református Egyházmegye Levéltárában, Protocollum II/2., Vizitációs jegyzőkönyv (1725–1750).

ból.¹¹ Fogadalmát nem sokáig tartotta be, és 1734-ben újra tanfegyelmi kivizsgálást indítottak ellene, mert a „reformata univerzalisták” teológiáját hirdette. A püspök és a főjegyző előtt ugyan reverzálisban kötelezte magát a református hitvallások megtartására, de fogadalmát ezúttal sem tartotta be, ezért a kivizsgálás a generális zsinat elé került. A vádat elismerte, de hozzátette, lelkiismereti meggyőződését nem tagadhatja meg. Emiatt ideiglenes felfüggesztéssel büntették, és ügyének végső eldöntését a következő generális zsinatra halasztották. Az egyház vezetősége által összeállított reverzális 1735-ben írta alá a magyarigeni zsinaton, s így lelkési jellegét megtarthatta.¹² Nyárádszentbenedekre viszont már nem térhetett vissza, ugyanis időközben összeveszett a gyülekezet elöljáróságával, hallgatóit minősíthetetlen szavakkal illette, és ezért a gyülekezet felmondott Makfalvinak.¹³ Végül Árva Bethlen Kata – a leghűségesebb támogatóinak egyike – az előkelő fogarasi eklézsiaiba hívta lelkésznek.¹⁴

Makfalvi József fogarasi működésének első évei zavartalanul teltek, 1741-ben viszont amiatt vesztett össze a helyi elöljárósággal, hogy fizetését nem kapta meg időben. Enyedi Sámuel fogarasi gondok türelemre intette, de ő megtagadta a további szolgálatot. Emiatt a gyülekezet úgy döntött 1741 decemberében, hogy tovább nem tartanak igényt Makfalvi szolgálatára, ezzel kezdetét vette egy rendkívül bonyolult peres eljárás, amelyet 1744-ben már a generális zsinat is napirendre tűzött. Időközben az is kiderült, Makfalvi több alkalommal is szidalmazta a fogarasi konzisztórium tagjait, akik kezdetben hajlottak volna a békeséges megegyezésre, de utóbb éppen Makfalvi magatartása miatt álltak el szándékuktól. Így a zsinat már nemcsak a bonyolult ügy megoldásán fáradozott, hanem belátva a fogarasi eklézsia hajthatatlanságát és Makfalvi eltökéltségét, abban látták az ügy megoldását, hogy Makfalvi számára „karakteréhez illő” új szolgálati helyet keresnek. Makfalvi viszont sorra visszautasította a felajánlott lehetőségeket, s így munkanélkülivé lett, népes családja eltartását pedig a Főkonzisztórium (főúri adományok) és a közegyház (gyűjtés) vállalta magára.¹⁵

Makfalvi József közegyházi megítélését az súlyosbította, hogy 1742-ben a heterodoxia gyanúja is felmerült vele szemben. Bár pontos információnk nincs arra nézve, hogy mikor tért vissza a korábbi teológiai meggyőződéséhez, 1745-ben az akkori püspök, Deáki József retrospektív módon Huszti András és

¹¹ Uo.

¹² Bod Péter: *Erdélyi református zsinatok végzései, 1606–1762*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányokat írta Buzogány Dezső és Sipos Gábor. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 3. Kolozsvár 1999, 90.

¹³ Marosi Egyházmegye Levéltára, Protocollum I/3., Series causarum (1725–1784).

¹⁴ *Árva Bethlen Kata*. Tonk Sándor bevezető tanulmányával kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1998, 24.

¹⁵ A fogarasi per részletes ismertetését ld. Kolumbán Vilmos József: Makfalvi József peres ügyei. In: *Református Szemle* 2010/6, 636–648.

Makfalvi József nevét együtt említi mint akik az 1742. évi dévai zsinaton elítélt eretnekek.¹⁶

Az viszont tény, hogy Makfalvi 1745-ben Olthévízre utazott Árva Bethlen Kata meghívására, és a főnemes udvarában a „generalis gratia”-ról beszélt, aminek következtében elveszítette Bethlen Kata támogatását.¹⁷ Így tévelygésének kivizsgálása a generális zsinat elé került, bár az egyházkerület vezetősége nem akart sem Huszti, sem Makfalvi ügyével foglalkozni. A püspök egyértelmű véleményt közölt az ügy megoldását sürgető Főkonzisztóriumnak.¹⁸ Kifejtette, hogy a zsinati dogmatikai vitát sem tartja járható útnak, mivel attól tart, hogy az oda meghívott tudósok egymást fogják szidalmazni.¹⁹

A püspök ellenállása miatt, aki a semigenerális összehívását is elutasította, Makfalviék tévelygésének kérdése 1746-ra maradt, és a Főkonzisztórium fel is hívta a zsinati tagok figyelmét az ügy fontosságára. A püspök viszont nem értesítette Huszti, s így az egykori jogtanár nem jelent meg a zsinaton, Makfalvi pedig nem kapta kézhez a meghívót. Ezért 1746-ban sem történt semmi érdemleges dolog.²⁰

A következő évben Makfalvi ígéretet tett arra, hogy meggyőződéséről téziseket állít össze, és azokat a zsinat elé terjeszti, sőt beleegyezett abba is, hogy amennyiben megcáfolják nézeteit, hajlandó lesz elfogadni a hivatalos hitvallásokat. Makfalvi főúri megítélésének pozitív hátterét az erősíti, hogy a Főkonzisztórium figyelmeztette a zsinatra kiküldött képviselőit: Makfalvi bizonyított eretneksége esetén ne kövessék az ilyenkor bevett szokást, vagyis ne engedjék meg palástjának nyilvános megcsonkítását.²¹ Minden óvatos elővigyázatosság ellenére Makfalvi nem jelent meg a zsinaton. Valószínű, hogy a püspök továbbra sem akart foglalkozni a tévtanítással.

¹⁶ „Mikor egyszer már azt az Huszti András és Makfalvi József uram univerzalizmusát cum annexis a dévai Szent Generalis refutálta s expediálta [...]” Deáki József püspök levele a Főkonzisztóriumhoz, 1745. November 7. FőkonzLvt. 1745/53.

¹⁷ „Makfalvi úr előbbeni tévelygésit újjobban tanította és continuálta, méltóságos grófné Teleki Józsefné asszonyomnál, amellyért az asszony őkegyelmét minden gratiajából ki is vetette.” A küldöttek jelentése a zsinatról, 1745. június 30. FőkonzLvt. 1745/41. „De így csak segillik vala Makfalvit a papok s az urak, de kiváltképpen gróf Teleki Józsefné. Ez az úri asszony pedig hívatá őtet innepleni Hévízre, s ott is de gratia universalis praedicálván, nem vevé jó néven az asszony, nékem pedig ezt megírá az udvari pap. Makfalvi addig hirdeti az universalis gratiat, hogy a grófné particularis gratiaját amittálá, úgy lett vala, hogy az asszony tőlle nagyon megvoná jó gratiaját.” Hermányi Dienes József: *i. m.* 311. Ld. még: Tonk Sándor: *i. m.* 24., 217.

¹⁸ „[...] én nem tartanám szükségesnek a mocsokra mocskot tenni és a bolondnak az ő bolondsága szerént felelni, mert úgy látom mind a kettőről, hogy noha az említett Generalisban scripturarie convincáltak, de a bolondot, ha mozsárba megtörik is, csak bolond [...]” Deáki József püspök levele a Főkonzisztóriumhoz, 1745. november 7. FőkonzLvt. 1745/53.

¹⁹ Uo.

²⁰ FőkonzLvt. 1748/30.

²¹ FőkonzLvt. Prot. Exped. 397–399.

Ezek után a Főkonzisztórium vette kézbe az ügy rendezését. Rávettek Makfalvit, hogy jelenjék meg a zsinaton, sőt még arra is ígéretet tett, hogy írásban nyújtja be nézeteit.²² Makfalvi meg is jelent az 1748-ban tartott etédi zsinaton, ahol kifejtette ártatlanságát, és a maga védelmére 20 pontból álló teológiai nyilatkozatot állított össze. Az előzetes váradalmakkal ellentétben a zsinat nem kívánt részletesen foglalkozni Makfalvi hitvallásával, csupán néhány sorban mutattak rá az egykori fogarasi lelkész tévтанítására, és végső döntésként kizárták az egyházból.²³

Makfalvi József teológiai gondolkodásának alakulásáról keveset tudunk. Mivel irodalmi munkássága mindössze két üdvözlővers, amely nyilván nem tükrözi személyes meggyőződését, ezért csupán csak az 1748-ban összeállított tézisei alapján tudjuk rekonstruálni teológiai felfogását. A magát Philipp van Limborch tanítványának valló Makfalvi azt fejtette ki tézisének felvezetőjében, hogy egyetért az egyház hivatalos hitvallási irataival, és csak a szabad akarat, illetve a kegyelem kérdésében tért el azoktól. A 8–9. pontok alatt viszont a hitvallásokkal ellentétben éppen arról beszél, hogy Krisztus helyettes halála (*satisfactio*) nemcsak azoknak ajánlatik fel, akik hisznek, hanem a hitetleneknek is, s így tulajdonképpen a dordrechi zsinaton elutasított általános kegyelem mellett érvelt. A 13. és 14. pontok alatt pedig a szabad akarat fontosságát hangsúlyozta mint a felajánlott kegyelem elfogadásának elengedhetetlenül fontos kellékét, amellyel tulajdonképpen tagadta az ugyancsak Dordrechtben kimondott ellenállhatatlan kegyelmet.

Makfalvi tehát egyetértett az amyraldistáktól és a dordrechi zsinaton elfogadott teológiai állásponttól eltérően gondolkodó holland teológusokkal, és kétféle kegyelemről beszélt, s emellett, ha tételeken nem is, de tagadta a kettős predestinációt.

Confessio Josephi S. Makfalvi anno 1748 die 23 Junii²⁴

Praeunte Scriptura accedente orthodoxo veteris ecclesiae patrum doctorumque consensu juxta tenorem et stylum, imo prorsus secundum mentem librorum ecclesiae Reformatae Symbolicorum Augustanae nempe et Helveticae Confessionum ut et Catecheseos Palatinae sancte credimus et profitemur.

²² A Főkonzisztórium utasítása a küldöttekhez, 1748. június 16. FőkonzLvt. 1748/22.

²³ „Makfalvi József uram dolga fordulván elő referállya titulatus Szatthmári Sigmond uram, hogy őkegyelme porrigálta a Generális Synodusnak maga confessioját, melly ott examináltatott és iránta determinatio is lött, csak pro executione halasztatván a méltóságos Consistoriumra. [...] Mellyek examináltatván és consideráltatván constál a Generalis Synodus deliberatumából, hogy az őkegyelme confessioja in certis punctis a mi vallásunkkal ellenkezik.” Prot. Sess. 1748/30, illetve A küldöttek jelentése a zsinatról, 1748. június 26. FőkonzLvt. 1748/22.

²⁴ FőkonzLvt. 1748/30.

I. Deum maximum condidisse hominem primum et in eo universum genus humanum, ad imaginem suam, ut Deum creatorem suum recte agnosceret, ex animo diligeret, et cum eo beatus in aeternum viveret, eundemque laudaret ac celebraret.

II. Quum itaque Deus hominem primum omnemque ipsius progeniem condiderit optimum, integerrimum, sanctissimum, justissimum, et immortalem, ipsumque instruxerit donis et facultatibusque praestantissimis, ut ad beatitudinem in Deo ipsi non deesset quicquam, credimus et confitemur Adamum non fuisse, nec esse potuisse Deo exosum, quamdiu hoc in statu perseveravit: imo nemini creaturarum suarum eundem iratum fuisse, vel irasci potuisse antequam aliqua ab illis offensa provocaretur.

III. Interveniente autem lapsu primorum parentum ac per peccatum amissa imagine Dei, primos nostros parentes cum omni posteritate sua non tantum excidisse foelici illo et beatifico statu sed insimul iram Dei et maledictionem aeternam universo generi humano incubuisse.

IV. Ac proinde cum omnes homines in Adamo peccaverint et rei sint facti maledictionis et mortis aeternae, Deus nemini fecisset injuriam si universum genus humanum in peccato et maledictione relinquere, ac propter peccatum damnare voluisset, juxta illud Apostoli Rom. 3 v. 29. Totus mundus est obnoxius condemnationi Dei. Dordrecht, cap. I. art I.

V. Verum in hoc manifestata est charitas Dei quod dum universum genus humanum maledictioni et morti aeternae esset obnoxium, filium suum in redemptorem ordinaverit, atque ita in Christo et propter Christum ex universo genere humano in peccatum et exitium sua culpa prolapso [2] secundum aeternum voluntatis suae propositum elegit et salvare constituit omnes eos quicumque in Christum vera fide et constanter credituri, et per fidem non nativis humani arbitrii viribus, sed gratiosa et mere gratuita Dei dignatione, mediante verbo et operatione spiritui sancti obtinendam imagini filii sui essent conformandi. Reprobare vero quotquot extra Christum in infidelitate essent perseveraturi.

VI. Quandoquidem vero ab ira Dei justissima, a morte et maledictione aeterna nemo mortalium liberari, ac vindicari potuerit nisi justitiae divinae plene et perfectissime satisfaceret, Dominum Nostrum Iesum Christum iram Dei adversus peccatum universi generis humani sustinuisse, atque ita justitiae divinae plene et perfectissime satisfacisse.

VII. Haec satisfactio infiniti valoris prout est victima piacularis abunde sufficiens ad totius mundi peccata expianda, ita etiam est precium redemptionis salvandis omnibus illis idoneum et sufficientissimum quibuscumque in evangelio ex gratiosa Dei dignatione serio sincere ac minime simulate offertur.

VIII. Offertur autem non solum paucis quibusdam per fidem salvandis, sed plurimis, etiam ob incredulitatem et alia peccata damnandis ac perituris.

IX. Seria haec sincera ac minime simulata oblatio tanquam ingens et excellens gratiae divinae beneficium arguit seriam in Deo sinceram ac minime simu-

latam salvandi intention[em] et omnisufficientiam, qua sublatis a parte Dei omnibus salutis impendimentis praestita satisfactione Christi perfectissima, abolito peccato, devicto diabolo, destructoque mortis imperio, et acceptato pro omnibus omnium hominum peccatis precio sufficientissimo, abunde constat Deum non tantum velle, sed salva justitia sua etiam posse in gratiam recipere et salvare omnes eos, quicumque ingentia illa et eximia gratiae beneficia serio ac sincere ipsis oblata non repudiaverint aut neglexerint. [3]

X. Quibuscumque enim in evangelio ex gratiosa seria sincera ac minime simulata Dei dignatione merita mortis Christi cum caeteris gratiae beneficiis serio sincere ac minime simulate offeruntur, nemo eorum ab efficaci sufficientia et sufficiente efficacia satisfactionis Christi excluditur, nisi qui semetipsum affectata sua malitia et incredulitate excluserit.

XI. Voluit enim Christus pretiosissima morte sua omnibus mereri gratiam, justitiam et vitam, nihilque in se et merito suo desiderari passus est, ut omnes impij et pertinaciter increduli redderentur inexcusabiles.

XII. Neque haec declaratio quicquam habet incommodi, convenit autem et cum scriptura et cum experientia, nam utraque testatur medicinam peccati et mortis in evangelio omnibus quidem sufficientissime offeri, sed solis credentibus efficaciter conferri et prodesse.

XIII. Quod itaque multi eorum quibus in evangelio ingens illud et excellens gratiae beneficium serio, sincere ac minime simulate offertur, nec respiciant, nec in Christum credant, sed in sua putredine contabescant, atque ita in aeternum pereant, non fit hoc hostiae Christi in cruce oblatae defectu vel insufficientia gratiae, sed propria ipsorum culpa et affectata malitia qua beneficia Christi in evangelio ipsis oblata repudiant adeoque non Christi sed sua ipsorum culpa pereunt.

XIV. Ac proinde quo[d] ad magnitudinem et potentiam seu sufficientiam precii, et quod ad unam pertinet causam generis humani sanguis Christi redemptio est totius mundi. Adeoque quoad unam omnium naturam et unam omnium causam a Domino nostro in veritate susceptam, recte dicuntur omnes redempti, non tamen omnes captivitate eruti, non redemit igitur omnes quia non solvitur omnibus captivitas, sed redemit omnes quatenus solvitur omnibus captivitatis necessitas.

XV. Licet itaque catholica totius mundi, seu universi generis humani universitas a redemptione Christi, absoluto quodam et irrevocabili decreto, omnem peccati et incredulitatis rationem et respectum excludente, minime excludatur, attamen redemptionis proprietates haud dubiae illorum est, qui beneficia meriti mortis Christi sincera fide amplectuntur et sibi applicant. [4]

XVI. Quamvis enim magna pars hominum salvantis gratiam repellat aut negligat, in electis tamen et praescitis, atque ab omnium generaliter discretis specialis quaedam censetur universitas, pro parte mundi totus mundus, pro parte hominum omnes homines nominantur et saepe in scripturis universaliter dicta ad partem et speciem ac peccularia subiecta commodissime restringun-

tur; toties nempe quoties in Sacris Literis Christus Dominus pro electis, pro populo suo peculiari, pro ecclesia et pro ovibus passus et mortuus fuisse perhibetur.

XVII. Atque adeo quicumque per evangelium a Deo vocantur, omnino serio vocantur, prout enim seria Dei voluntas est, ut quisquis credit in filium Dei unigenitum, non pereat, sed habeat vitam aeternam, ita etiam dominus noster Iesus Christus, non tantum certis quibusdam aut solis salvandis, sed indifferenter, salvandis simul ac perituris, offertur, et ad ejus participationem seu fruitionem atque aeternam salutem per eum impetrandam, omnes promiscue invitantur, omnes et singuli in Christum credere, eique vivere et ad agnitionem veritatis venire, serio atque sincere jubentur, et qui non credunt in nomen Filii Dei juste condemnantur.

XVIII. Verba enim respicite, credite evangelio, quisquis crediderit salvabitur, sunt voluntas Dei vera, seria et universos homines per evangelium vocatos obligantia: atque ita sicut praedicatio poenitentiae est universalis, perinde etiam promissio gratiae universalis est, omnesque et singulos credere jubet et accipere beneficium Christi.

XIX. Et quamvis justo Dei judicio plurimae Gentes et Nationes luce veritatis evangelicae destituantur, neque illi quibus gratia Dei salutaris illuxit ullatenus digniores sint illis, qui eadem ista gratia destituuntur, fatendum tamen est Deum ne inter ipsos quoque barbaras nationes et gentes a luce veritatis evangelicae remotissimas sine omni prorsus aestimatione se reliquisset, quin potius in singulis Dei operibus non secus atque in tabulis depictas esse Dei virtutes, quibus in ejus cognitionem et per gradus in veram perfectamque foelicitatem invitatur atque illicitur universum genus humanum. Instit. Calv. Libro 1. Cap. 5 par. 10.

XX. Ac proinde tametsi illa omnia beneficia, quibus praeter evangelii annunciationem, ad creatorem suum cognoscendum et celebrandum invitatur universum genus humanum, non sint praecones evangelii, vel primae promissionis de Christo semine mulieris benedicto testimonia, sunt tamen praeludia quaedam et praeconia paedagogica, et quasi quaedam tubicinia ad aulam Dei, nempe ecclesiam, universos homines peccatores invitantia, et ad ampliorem ac uberiolem Dei gratiam quaerendam stimulantia: adeo ut nulli sint mortaliu[m] quibus ignorantiam suam sic praetex[gl]ere liceat, quin aliquando a propria ipsorum conscientia et ignorantiae et ingratitude convincantur, eo quod lucem illam quam natura et conscientia illis praelucera[n]t ad quaerendum illum Deum, quem si forte palpando quaesivissent, inventuri fuissent, sequi noluerint, sed propriis fascinati concupiscentiis in tenebris quam in luce versari mauerint.

Makfalvi József védekezése, 1748²⁵

A Szentírás nyomán egyetértésben a régi igaz hitű egyház atyáival és tanítóival tartalomban és formában, sőt kiváltképpen a Református Egyház szimbolikus könyveinek, vagyis az Ágostai és a Helvét Hitvallásoknak, nemkülönben a Heidelbergi Káté szellemében szentül hisszük és valljuk.

1. A legjobb és leghatalmasabb Isten az embert és az egész emberi nemet kezdetben a maga képére teremtette, hogy teremtő Istenét megismerje, szívből szeresse, és vele örökké boldogan éljen, őt dicsérje és magasztalja.

2. Miután tehát Isten az embert és minden leszármazottját kezdetben teljesen jónak, tökéletesnek, szentnek, igaznak és halhatatlannak teremtette, és felruházta őt a legkiválóbb ajándékokkal és képességekkel, hogy semmije se hiányozzék ahhoz, hogy Istennel boldogan éljen, hisszük és valljuk, hogy Isten Ádámot nem gyűlölte, és nem gyűlölhette, amíg ebben az állapotában megmaradt, sőt teremtményei közül senkire sem haragudott, vagy nem haragudhatott addig, amíg ezek valamiféle sértésekkel fel nem bosszantották.

3. Miután pedig bekövetkezett szüleink bukása és a bűn miatt elveszítették hasonlatosságukat Istennel, első szüleink, minden leszármazottaikkal egyetemben, nemcsak kiestek a kezdeti boldog és áldásos állapotból, hanem egyúttal Isten haragját és örök átkát is magukra vonták és az egész emberi nemzetre.

4. És ezért, miután Ádámban minden ember vétkezett, s az átok és az örök halál ítélete alá került, Isten senkivel szemben nem követ el jogtalanságot, ha az egész emberi nemet meghagyja a bűnben és az átokban, s a bűn miatt elítéli, az apostol mondása szerint: az egész világ Isten ítélete alá esik. Dordrechi zsinat, I. articulus.

5. Isten szeretete viszont abban mutatkozott meg, hogy miután az egész emberi nem az átok és az örök halál ítélete alá esik, Fiát megváltóul rendelte, és így akarátának örök elhatározása szerint elrendelte, hogy az egész emberi nemből – amely a saját hibájából sülyedt a bűnbe és a pusztulásba –, Krisztusban és Krisztusért kiválassa és megszabadítsa mindazokat, akik Krisztusban igaz hittel és állhatatosan hinni fognak, és hogy hit által, nem a velük született emberi erővel, hanem Isten kedvező és teljesen ingyen való kegyelméből, az Ige közbejárására és a Szentlélek munkája folytán alkalmasak legyenek Fia képére átalakulni. Akik Krisztuson kívül elvettetnek, azok kitartanak a hitetlenségben.

6. És bár Isten igazságos ítéletétől, a haláltól és az örök átoktól senki halandó nem menekülhet meg, és csak úgy szabadulhat, ha az isteni igazságnak teljesen és tökéletesen eleget tesz, Urunk Jézus Krisztus Istennek az egész emberi nemzet elleni haragját elhordozta, és így az isteni igazságnak teljesen és tökéletesen eleget tett.

²⁵ FőkonzLvt. 1748/30. Az eredeti latin nyelvű szövegből magyarra fordította Buzogány Dezső.

7. Ez a felbecsülhetetlen elégtétel, mint engesztelő áldozat, bőségesen elég arra, hogy az egész világ bűneit kiengesztelje; egyben a megváltás alkalmas és legbőségesebb ára, hogy megszabadítsa mindazokat, akiknek Isten, jóságos kegyelméből, komolyan, őszintén és a legkevésbé sem színlelve az evangéliumban felkínálja.

8. Ezt pedig nemcsak azon keveseknek ajánlja fel, akik hit által tartatnak meg, hanem sokaknak, még azoknak is, akik hitelenségük és egyéb bűneik miatt kárhoztathatók, és pusztulás vár rájuk.

9. Ez a komoly, őszinte és a legkevésbé sem színlelt áldozat, mint az isteni kegyelem hatalmas és kiváló jótéteménye, feltárja Isten komoly, őszinte és a legkevésbé sem színlelt szabadítói szándékát és ennek mindenre elegendő voltát, és Krisztus legtökéletesebb elégtételét nyújtva elmozdít minden akadályt Isten felé, eltörli a bűnt, legyőzi az ördögöt, megdönti a halál uralmát, és elfogadja az árat minden ember minden bűnéért; ez bőségesen elég megállapítani, hogy Isten nemcsak akarja, hanem tökéletes igazságával kegyelmébe is fogadja és meg is szabadítja mindazokat, akik nem utasítják el vagy nem hanyagolják el ama nagy kegyelem jótéteményeit, amelyeket komolyan és őszintén felkínál nekik.

10. Akiknek ugyanis az evangéliumban, Isten kedvező, komoly, őszinte és a legkevésbé sem színlelt kegyelméből, Krisztus halálának érdemét, a kegyelem többi jótéteményeivel egyetemben, komolyan, őszintén és a legkevésbé sem színlelve felkínálják, azok közülük senkit ki nem zárnak Krisztus azon elégtételéből, amely hathatósan elég és eléggé hathatós, kivéve, ha valaki önmagát ki nem zárja, gonoszságra és hitelenségre igyekezve.

11. Krisztus – felbecsülhetetlen értékű halálával – mindenkinek kegyelmet, igazságot és életet szerzett, és nem engedte, hogy maga vagy érdeme hiányt szenvedjen, hogy ne legyen mentsége egyetlen istentelennek vagy makacs hitetlennek sem.

12. Ebben a nyilatkozatban nincs semmiféle oda nem illő dolog, és meg egyezik a Szentírással is, és a tanpasztalattal is, mert mindkettő tanúsítja, hogy a bűnre és a halálra a legbőségesebb orvosságot felkínálják ugyan, de ez egyedül csak a hívőkre nézve hathatós, és csak nekik használ.

13. Az tehát, hogy sokan azok közül, akiknek az evangélium komolyan, őszintén és a legkevésbé színlelve felkínálja a kegyelem ama nagy és kiváló jótéteményét, és nem térnek észre, sem nem hisznek Krisztusban, hanem a saját rothadásukba süllyednek, és így örökre elvesznek, ez tehát nem azért van, mert Krisztusnak a kereszten hozott áldozata hiányos vagy a kegyelem elégtelen, hanem a saját önnön vétkeik és gonoszságra való igyekvésük miatt, amellyel Krisztus nekik felkínált jótéteményeit visszautasítják; tehát nem a Krisztus, hanem a saját önnön vétkeik miatt vesznek el.

14. Ezért az ár nagyságát és erejét vagy elegendő voltát illetően, és ami az egész emberi nemzetség ügyét tekinti, Krisztus az egész világot megváltotta. Sőt ami mindnyájunk egyazon természetét és mindnyájunk ügyét illeti, amelyet Urunk igazán felvállalt, helyesen mondják, hogy mindenki meg van váltva, de a

fogságból még sincs mindenki kiszabadítva, tehát nem vált meg mindenkit, mert nem szabadítja ki a fogságból, de mindenkit megvált, akiket kiszabadít a kényszerű fogságból.

15. Ezért lehet, hogy az egész világ vagy az egész emberi nem egyetemes közössége egyáltalán nem záratik ki Krisztus megváltásából, valamiféle kirekesztetlen és visszavonhatatlan rendelettel, amely kizárja a bűnnek és a hitetlenségnek mindenféle szempontját és tekintetét, ámde a megváltás minden kétséget kizárólag csak azok tulajdona, akik Krisztus halála érdemének a jótéteményeit tiszta hittel magukhoz ölelik, és magukra alkalmazzák.

16. Mert bár az emberek nagyobb része visszautasítja és elhanyagolja a megváltó kegyelmét, de ami a kiválasztottakat illeti, és azokat, akikről Isten eleve tudott, illetve akik általában a nagy többségtől el vannak különítve, úgy gondolják, hogy rájuk nézve lehet alkalmazni egyfajta sajátos általánosítást, mert a világ „egy részét” gyakran nevezik „egész világnak”, és az „emberek egy részét” „egész emberiségnek”, és amiket a Szentírás általában mond, azt találóan lehet rá alkalmazni a részre, a fajra és az egyedi dolgokra, ti. mindannyiszor, valahányszor a Szentírás azt mondja, hogy az Úr Krisztus a választottakért, az ő különálló népéért, az egyházért és a juhokért szenvedett és halt meg.

17. És ezenkívül bárkit is elhív Isten az evangélium által, azt teljesen komolyan hívja el, merthogy Isten akarata az, hogy senki el ne vesszen, aki hisz Isten egyszülött Fiában, hanem örök élete legyen, ezért Urunk Jézus Krisztus sem csak egy bizonyos csoportért vagy egyedül csak azokért adja magát, akik megváltottak, hanem különbség nélkül azokért, akik megváltottak, és akik elvesznek; és válogatás nélkül hív mindenkit, hogy osztozzék benne vagy részesüljön belőle, és általa könyörögjön az örök szabadulásért; s komolyan és őszintén kell inteni mindenkit, külön-külön is és együttesen is, hogy higgyen Krisztusban, neki éljen, és jöjjön megismerni az igazságot; akik nem hisznek Isten Fia nevében, azokra jogosan vár az ítélet.

18. Ugyanis ezek a szavak: *térjetelek meg, higgyetek az evangéliumnak, bárki hisz, üdvözülni*, Isten valóságos és komoly akarata, és az evangélium által elhívott emberek általános kötelessége; ezért, ahogyan a bűnbánat hirdetése általános, épp úgy általános a kegyelem ígérete is: mindenkit együttesen és külön-külön arra int, hogy higgyen Krisztusban és fogadja el jótéteményeit.

19. És bár Isten jogos ítélete folytán a legtöbb nép és nemzet megfosztatott az evangéliumi igazság fényétől, és azok, akiknek Isten üdvözítő kegyelme felragyog, semmivel sem méltóbbak a többiekénél, akik ugyanettől a kegyelemtől megfosztatnak, mégis vallani kell: Isten még azoknak a barbár népeknek és nemzeteknek is adja magát, akik az evangéliumi igazság fényétől a legtávolabb vannak, és semmire sem becsülik, sőt külön-külön Isten munkáiban az ő erői mintegy vászonra festve állnak előttünk, s ezek az ő megismerésére, lépésről lépésre igazi és tökéletes boldogságra hívják és édesgetik az egész emberi nemet. Kalv. Inst. 1. könyv, 5. fejj., 10. par.

20. És ennél fogva, bár nem hírvivői az evangéliumnak mindazok a jótétemények, amelyek az evangélium hirdetése mellett arra intik az egész emberi nemet, hogy ismerje meg és imádjá teremtőjét, vagy nem az első ígéret bizonyítékai, amelyet az asszony magja áldásként kapott Krisztusról, mégis valamiféle előjátékaik és kíséző hírmondói vagy minden bűnös ember számára amolyan hívó trombiták Isten udvarába, vagyis az egyházba, és ösztökék Isten kegyelmének hevesebb és szaporább keresésére olyannyira, hogy senki sincs a halandók között, aki ezekkel tudatlanságát annyira el tudná takarni, hogy alkalom adtán a saját lelkiismerete rá ne bizonyítaná a tudatlanságot is, a hálátlanságot is, azért, hogy természetük és lelkiismeretük felragyogtassa a fényt Isten keresésére, akit, ha tapogatva kerestek volna, és megtaláltak volna, követni akkor sem akartak volna, hanem a saját vágyaiktól megigézve szívesebben jártak sötétségben járnai, mint fényben.

Felhasznált irodalom és levéltári források

- Árva Bethlen Kata*. Tonk Sándor bevezető tanulmányával kiadja az Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1998.
- Bod Péter: *Erdélyi református zsinatok végzései, 1606–1762*. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányokat írta Buzogány Dezső és Sipos Gábor. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 3. Kolozsvár 1999.
- Font Zsuzsa: *Bethlen Miklós levelei Brandenburgba*, <http://www.bkiado.hu/JJ/net/Studiolum/Font.pdf>.
- G. Henk van de Graaf: *A németalföldi akadémiaik és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században, 1690–1795*. Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 1979, 137–138.
- Hermányi Dienes József szépprózai munkái*. Kiad. Sárdi Margit. Akadémiai–Balassi Kiadó, Budapest 1992, 311.
- Kolumbán Vilmos József: Makfalvi József peres ügyei. In: *Református Szemle* 2010/6, 636–648.
- Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok, Erdélyi diákok európai egyetemeken, 1701–1849*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1998, 308.
- Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. II. Kolozsvár 1905.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Budapest 1977.
- A Főkonzisztórium utasítása a küldöttekhez, 1748. június 16. FőkonzLvt. 1748/22.
- A küldöttek jelentése a zsinatról, 1748. június 26. FőkonzLvt. 1748/22.
- A küldöttek jelentése a zsinatról, 1745. június 30. FőkonzLvt. 1745/41.
- Deáki József püspök levele a Főkonzisztóriumhoz, 1745. november 7. FőkonzLvt. 1745/53.
- FőkonzLvt. 1748/30.
- FőkonzLvt. Prot. Exped. 397–399.
- Marosi Egyházmege Levéltára, Protocollum I/3. Series causarum (1725–1784).
- Kézirat a Marosi Református Egyházmege Levéltárában, Protocollum II/2. Vízitációs jegyzőkönyv (1725–1750).